

О. М. Садовська
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
конституційного права та правосуддя,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПРИНЦИПИ НЕВІДЧУЖУВАНOSTІ ТА НЕПОРУШНОСТІ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

В нашій країні вже другий раз можуть ввести надзвичайний стан. Не зважаючи на те, що людина вже з початку народження має фундаментальні, *непорушні та невідчужувані* права та свободи, такі як право на життя, право на громадянство, право на недоторканість тілесну та психологічну, коли забороняються тортури, недобровільні досліди на людях, право на переміщення в та поза межами країни та інші, що зафіксовані в Конституції України [1], їх можуть обмежити у форс-мажорних умовах, наприклад, в умовах пандемії COVID-19.

Статті 21 та 22 Конституції України закріплюють *принципи невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини*, Тобто *невідчужуваність і непорушність основних прав і свобод людини* означає, що: жодне із зафіксованих у Конституції України прав людини не може бути скасоване державою (ч.2 ст.22); відмова людини від своїх основних прав і свобод є юридично недійсною; у разі будь-яких порушень прав і свобод людини вони повинні бути поновлені відповідними органами державної влади або законними діями особи, права якої було порушено; основні (конституційні) права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені.

Але при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного чи військового, природного чи соціального генезу (воєнний стан, війна, масові заворушення та порушення конституційного ладу, землетруси, повені, епідемії та ін.) Конституція України дозволяє державі на усій території України чи в окремих її частинах вводити надзвичайний стан, який передбачає окремі обмеження, крім випадків, передбачених Конституцією України, а саме ч.2 ст.64, якою

забороняється навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану обмежувати принцип рівності конституційних прав і свобод громадян, а ще такі права і свободи: право на громадянство та право змінити громадянство; право на життя; право на повагу до його гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право направляти індивідуальні чи колективні петиції; право на житло; право на шлюб; рівність усіх дітей у своїх правах; право на судовий захист та інших, закріплених ст.ст.24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 Конституції. Йдеться про право на: рівність громадян перед законом; громадянство і його зміну; життя; повагу до гідності людини; свободу та недоторканність; звернення до органів державної влади; житло; шлюб; рівність дітей у їх правах; захист прав і свобод; відшкодування за рахунок держави матеріальної і моральної шкоди; знання своїх прав і обов'язків; незворотність дії законів та інших нормативних актів; правову допомогу; необов'язковість виконання явно злочинних розпоряджень чи наказів; неможливість подвійного притягнення до юридичної відповідальності; те, щоб вважатися невинуватим у вчиненні злочину, доки вину не буде доведено в законному порядку; відмову давати свідчення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів.

Конституція України, виходячи з міжнародно-правових документів, встановила обмеження щодо реалізації деяких прав і свобод людини і громадянина. Так, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію обмежується законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, яка одержана конфіденційно, або для підтримки авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34 Конституції України). Здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежено законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення, захисту прав і свобод інших людей (ст. 35). На таких самих підставах може бути обмежено право громадян на свободу об'єднання в політичні партії та громадські

організації (ст. 36). Конституційно встановлюються обмеження щодо права на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 39) тощо. Всі ці обмеження обґрунтовані необхідністю забезпечення охорони конституційного ладу, національної безпеки, прав і свобод людини і громадянина.

Перелік цих прав корелюється з положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2], відображає прагнення захистити ті права і свободи, які мають забезпечуватися за будь-яких обставин, у тому числі при введенні надзвичайного або воєнного стану.

Обмеження прав людини і громадянина можливі в умовах введення на всій території України або в окремих її частинах надзвичайного стану.

Згідно із Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року [3] **надзвичайний стан** — це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування, відповідно до Закону, повноважень, які необхідні для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади і місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Згідно цього Закону, Указом Президента України, який затверджує Верховна Рада, про введення надзвичайного стану в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою

запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей на період надзвичайного стану можуть запроваджуватися такі заходи: а) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування на території, де вводиться надзвичайний стан; б) обмеження руху транспортних засобів та їх огляд; в) посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства; г) заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом; г) заборона страйків.

Крім того, додатково можуть здійснюватися такі заходи, як: 1) запровадження комендантської години, тобто заборона перебувати на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи у визначені години; 2) перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках і проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу й вантажів, службових приміщень та житла громадян; 3) обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв; 4) тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів; 5) заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку; 6) особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі тощо.

У статті 17 Закону також встановлюються додаткові заходи режиму надзвичайного стану у зв'язку із надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру [3].

Водночас в умовах як воєнного, так і надзвичайного стану органи державної влади повинні діяти в межах Конституції і законів України. Перевищення посадовими особами своїх повноважень, у тому числі щодо гарантій прав людини і громадянина, які встановлені законом, тягнуть за собою відповідальність згідно з чинним законодавством.

У цей період законом забороняється зміна Конституції України, зміна Конституції Автономної Республіки Крим, зміна вибор-

чих законів; проведення виборів Президента України; проведення виборів до Верховної Ради України; проведення виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, до органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; обмеження повноважень народних депутатів України.

На період дії надзвичайного стану продовжується, у разі закінчення, строк повноважень парламенту України, представницьких органів місцевого самоврядування. Введення надзвичайного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи такого, що принижує людську гідність, поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод Міжнародним пактом про громадянські і політичні права і законами України.

Згідно ч. 1 ст. 40 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [4], у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях надзвичайного стану, Кабінет Міністрів України приймає рішення про встановлення карантину, в якому зазначаються: період і межі території його встановлення; перелік проведення необхідних профілактичних, протиепідемічних та інших заходів, які можуть бути проведені у зв'язку з введенням режиму надзвичайного стану і встановленням карантину, їх виконавці; вичерпно визначені тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб, додаткові обов'язки, що покладаються на них.

Україна, відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [2], при введенні надзвичайного стану негайно після його введення повідомляє через Генерального секретаря ООН держави, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про мету цих відхилень і причин прийняття такого рішення. У повідомленні зазначається також термін, на який уводяться відхилення від зобов'язань, передбачених цим Пактом.

Таким чином, принципи непорушності та невід'ємності прав людини та громадянина в умовах надзвичайного стану діють з ознаками конституційних обмежень, які є правомірні засобами, та

які пов'язані зі зменшенням обсягу можливостей, свободи, а значить і прав особистості, зводять різноманітність у поведінці індивіда до певного «гранично допустимого» рівня, але задля суспільної користі та інтересів кожного окремого громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.03.2020 року).

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 12.12.1966 року. *Права людини і професійні стандарти для юристів. В документах міжнародних організацій. Українсько-американське бюро захисту прав людини*. Амстердам-Київ, 1996. С. 9-18.

3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. ст.176

4. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №27. ст. 218.